

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર
Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૬
Year : 6

૨૨ - જુન- ૨૦૨૧
22 - JUNE - 2021

અંક : ૨
Issue : 2

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૬	અનુક્રમણિકા	અંક : ૨
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦			
		ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ”માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p> <p style="text-align: center;">પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ</p> <p>૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦. મો. : ૯૭૨૪૩૧૮૩૭૨</p>		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. કેકેયી, રામભક્ત કે રામશત્રુ ? - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા		૪
		૩. વ્યવહાર શુદ્ધિ-નિષ્કપટ ભાવ -માહાત્મ્ય પૂર્ણકામ પણું - દયાળુશ્રી ગુરુજી		૧૦
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ને કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>				
<p>નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ‘www.satsangsalila.com’ વેબસાઈટ ઉપર પણ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર માસે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.</p>				
<p>-: કાર્યાલયનું સરનામું :-</p>				
<p>‘ગુરુકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ -૩૮૭૦૦૧.</p>				
<p>વર્ષ : ૬ : અંક : ૨ ૨૨-૬-૨૦૨૧ ૨ જુન - ૨૦૨૧ સત્સંગ પ્રદીપ</p>				

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ડ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ

સં. ૨૦૭૭ જેઠ • કાર્યાલય : 'ગુરુકૃપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ • જુન - ૨૦૨૧ • અંક : ૨

આજનો સુવિચાર

“..... જેને જેટલો પરમાત્માના આશ્રયનો દઢાવ હોય તેને તેટલા પ્રમાણમાં કાળ-માયાનો ડર ઓછો હોય છે અને તે શૂરવીર થઈને ભગવાનના માર્ગમાં આગળ વધતો જાય છે. પરમાત્મા જેમ વિચાર-વર્તન અને શક્તિએ કરીને શ્રેષ્ઠ છે, તેમજ એ પરમાત્માના આશ્રિતનાં વિચાર, વર્તન અને શક્તિ પણ શ્રેષ્ઠ હોવાં જોઈએ. વ્યવહારમાં, વેપારમાં, જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ભગવાનના આશ્રિતની શ્રેષ્ઠતા હોવી જોઈએ. ....”

કેકેયી, રામભક્ત કે રામશત્રુ ?

ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

રામાયણનાં પાત્રોમાં કેકેયીનું પાત્ર ભારે વિચિત્ર અને રહસ્યભરેલું જણાય છે. આજે હજારો વર્ષો વતી ગયાં છે છતાં કેકેયીનું પાત્ર કાં પુરુષરૂપે કાં સ્ત્રીરૂપે આજે ઘરઘરમાં જીવતુંજાગતું જોવા મળે છે એ અનુભવ, એ પાત્રની જીવનરીતિ માણસની ઉન્નતિ યા અવનતિમાં કેવો મહત્વનો ભાગ ભજવે છે એ હકીકત દાખવે છે. કેકેયીના જીવનની નિંદા કરનારા ઘણા છે, પણ એની પ્રશંસા કરનારાની સંખ્યા પણ ઓછી નથી. કેટલાક કહે છે કે, કેકેયી જેવી દુષ્ટ, દંભી અને કુપાત્ર બીજી વ્યક્તિ ભાગ્યે જ જોવા મળે તેમ છે; ત્યારે કેટલાક કહે છે કે, એ શ્રીરામની પરમભક્ત હતી; પોતાના પુત્ર ભરત કરતાં પણ કેકેયીને શ્રીરામ અધિક પ્રિય હતા. ‘મારો રામ, મારો રામ’ એવું રટણ એની જીભ હમેશાં કરતી હતી. દિવસમાં એક વાર પણ રામનું દર્શન ન થાય તો એને ચેન પડતું નહિ. કેટલાક કહે છે કે, એ શ્રીરામની જન્મજાત શત્રુ હતી; કેકેયી ન હોત તો શ્રીરામને ચૌદ વર્ષ વનમાં રહેવા ન જવું પડત; શ્રીરામ વનમાં રહેવા ન ગયા હોત તો સીતાજીનું અપહરણ ન થાત; સીતાજીનું અપહરણ ન થયું હોત તો શ્રીરામ અને રાવણ વચ્ચે યુદ્ધ ન થાત; અને શ્રીરામ અને રાવણ વચ્ચે યુદ્ધ ન થયું હોત તો પાપમૂર્તિ રાવણનો નાશ ન થયો હોત. કેકેયી ન હોત તો શ્રીરામનું અવતારકાર્ય અધૂરું રહ્યું હોત; કેકેયી ન હોત તો રામાયણનું કદાચ સર્જન જ ન થયું હોત.

કેટલાક કહે છે કે, કેકેયી ન હોત તો ભરતનો જન્મ ન થયો હોત; ભરતનો જન્મ ન થયો

હોત તો જગતને ભ્રાતૃભાવનો ઉચ્ચ આદર્શ જાણવા-સમજવા ન મળત; જ્ઞાની ભક્તની ત્યાગપ્રધાન ઈશ્વરનિષ્ઠ જીવનરીતિ શીખવા ન મળત; અને ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનું અનિષ્ટ ઇચ્છનાર, બોલનાર અને કરનાર વ્યક્તિ અંતરતમ આત્મજન હોય તોપણ તેનો ઊલટી થયેલા અન્નની જેમ ત્યાગ કરવામાં જ શ્રેય છે, એ સત્ય જગતને જાણવા ન મળત. કેટલાક કહે છે કે સ્ત્રી અબળા નથી, પણ ખરેખર સબળા છે, એ સત્ય કેકેયીનું પાત્ર ન હોત તો, જગતને ન સમજાત. પત્નીનું સ્થાન સુખમાં યા દુઃખમાં હમેશાં પોતાની પડખે જ હોય છે - હોવું જોઈએ એ જીવનસત્ય કેકેયીનું પાત્ર જ દાખવે છે. ત્યારે કેટલાક કહે છે કે, જગતમાં સંબંધનું મોટામાં મોટું કારણ - અંતરતમ હેતુ સ્વાર્થ જ હોય છે, એ અનુભવ કેકેયીનું પાત્ર જ કરાવે છે. કેટલાક કહે છે કે, પુરુષના મૃત્યુની પાછળ કારણભૂત મોટા ભાગે સ્ત્રી જ હોય છે; ઇતિહાસની આ પ્રસિદ્ધ વાત કેકેયીનું પાત્ર ન હોત તો જગતને ન સમજાત. કેટલાક કહે છે કે, જીવનમાં ઐહિક અને આધ્યાત્મિક માર્ગે પ્રેય અને શ્રેયના માર્ગે આગળ વધનાર મુમુક્ષુ માટે કેકેયીનું પાત્ર ખૂબ ઉપયોગી અને ઉપકારક છે; તો કેટલાક કહે છે કે, ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનું અનિષ્ટ કરનાર - અનિષ્ટ કરવાનો સંકલ્પ સરખોય કરનારનું કેવું અધઃપતન થાય છે એ કેકેયીનું પાત્ર સમજાવે છે. એકમેકથી વિરુદ્ધ જણાતાં આ બધાં વિધાનો અને માન્યતાઓ બરાબર સમજવા માટે કેકેયીના જીવનની ઇતિહાસકથા જાણવા-સમજવાની જરૂર છે.

અયોધ્યાના રાજા દશરથને ત્રણ રાણીઓ હતી - કૌશલ્યા, સુમિત્રા અને કૈકેયી. કૈકેયી વયમાં સૌથી નાની અને ત્રીજા નંબરની રાણી હતી, છતાં રાજા દશરથની અતિ માનીતી હતી. એનું રૂપ અનુપમ હતું. રૂપ સાથે, તાણાવાણા માફક વણાયેલા ગર્વ અને અતડાઈ-આડાઈના દુર્ગુણો પણ સાથે સાથે એનામાં હતા. એ ભારે બુદ્ધિશાળી હતી; પણ કેવળ બુદ્ધિમત્તા સાથે અભિમાન અને અવિવેક સદા જોડાયેલાં છે એ ન્યાયે એ દોષો પણ એનામાં હતા. રાજનીતિશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ મુત્સદ્દી પણ હતી; રાજકાજની ઘણી બાબતોમાં રાજા દશરથ એની સલાહ લેતા હતા. શાસ્ત્રવિદ્યા અને શસ્ત્રવિદ્યા પણ એ ભણી હતી. એ અતિ શૂરવીર હતી; રાજમહેલમાં, રાજદરબારમાં અને જીવનવ્યવહારનાં કાર્યોમાં એ જેમ, પતિ રાજા દશરથની પડખે હમેશાં રહેતી તેમ યુદ્ધપ્રસંગે પણ એ પતિની પડખે રહેતી અને અનેક રીતે યુદ્ધમાં પતિને સહાયભૂત થતી હતી.

એક વખત દેવો અને દાનવો વચ્ચે થયેલા સંગ્રામમાં દેવોના પક્ષે લડી રહેલા રાજા દશરથ જીવલેણ ઘાયલ થયા ત્યારે પોતાના પ્રાણની પણ પરવા કર્યા વિના કૈકેયીએ અજોડ ધીરજ, હિંમત અને કૌશલ્ય દાખવીને રાજા દશરથની તાત્કાલિક સેવાશુશ્રૂષા કરીને થોડા વખતમાં જ પુનઃ યુદ્ધ કરવા શક્તિમાન બનાવ્યા. દેવોનો વિજય થયો. દશરથ અતિ પ્રસન્ન થયા. એમણે જે જોઈએ તે માગી લેવા કૈકેયીને બે વાર આગ્રહ કર્યો. મીઠું મોહક હારથ કરીને કૈકેયીએ ત્યારે કહ્યું : 'નાથ ! જરૂર પડશે ત્યારે હું આપની પાસેથી બે વર માગી લઈશ. ત્યાં સુધી મારા નામે આપની પાસે કૃપા કરીને એ વર અનામત રાખો.' 'ભલે! તારી ઇચ્છા થાય ત્યારે જે જોઈએ તે માગી લેજે. હું તે આપવા પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક બંધાઉં છું.' રાજાએ કહ્યું.

આ ઘટનાને વર્ષો વીતી ગયાં. રાજાને ત્રણ રાણીઓ હોવા છતાં કોઈ સંતતિ ન હતી. ગુરુ વસિષ્ઠની સલાહથી એમણે પુત્રકામેષ્ટિ યજ્ઞ કર્યો.

એ પછી ભગવત્કૃપાથી રાજાને ચાર પુત્રરત્નો સાંપડ્યાં. કૌશલ્યાથી શ્રીરામ, સુમિત્રાથી લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ન અને કૈકેયીથી ભરત. સમય જતાં કુમારો મોટા થયા. શાસ્ત્ર અને શસ્ત્ર બધી વિદ્યા ભણ્યા, એમનાં લગ્ન થયાં. એક દિવસ રાજા દશરથ દર્પણમાં પોતાનું મુખ જોતા હતા ત્યારે એમને 'પોતે વૃદ્ધ થઈ ગયા છે - થઈ રહ્યા છે,' એવાં ચિહ્નો શરીર ઉપર વર્તાયાં; એટલે મોટા પુત્ર શ્રીરામને રાજગાદી સોંપી દઈને નિવૃત્તિ લેવાનો એમણે તત્કાળ નિર્ણય કર્યો. રાજમંત્રી સુમંત અને ગુરુ વસિષ્ઠને તરત જ બોલાવ્યા અને પોતાના નિર્ણયની જાણ કરી. બન્ને જણે એ નિર્ણયને વધાવી લીધો. શ્રીરામના રાજયાભિષેક માટે ગુરુ વસિષ્ઠે બીજા દિવસે સવારનું મુહૂર્ત આપ્યું. મુહૂર્ત સાચવીને રાજયાભિષેક કરીશ, એ પ્રમાણે રાજાએ કહ્યું અને ગુરુ વસિષ્ઠના માર્ગદર્શન નીચે બધી તૈયારીઓ કરવાની રાજાએ મંત્રીને આજ્ઞા કરી. વ્યવહારના પ્રસંગોમાં કામ શરૂ કરતાં પહેલાં ત્રણે રાણીઓ સાથે મંત્રણા-વિચારણા કરવાની દશરથે પ્રજાલિકા અપનાવી હતી; પણ આજે ઉતાવળમાં એ પ્રજાલિકાનું પાલન થઈ શક્યું ન હતું. રાજયાભિષેકની તૈયારીઓ માટે જાતજાતના અનેક આદેશો આપવામાં મધ્યાહ્નકાળ પૂરો થવા આવ્યો ત્યારે આ મંગળ સમાચાર રાણીઓને આપવા નમતા પહોરે રાજા દશરથ રાણીઓના મહેલમાં ગયા. સૌ પ્રથમ માનીતી રાણી કૈકેયીના મહેલમાં ગયા; પણ ત્યાં એમણે જે દૃશ્ય જોયું તેથી એ દિગ્મૂઢ બની ગયા; રાણી કૈકેયી આવા મંગળ પ્રસંગે કોપભવનમાં ગઈ હતી.

નગરજનોએ જ્યારે જાણ્યું કે, આવતીકાલે સવારે શ્રીરામનો રાજયાભિષેક થવાનો છે ત્યારે લોકો રાજીના રેડ થઈ ગયા; મંગળ વાદ્યો વગાડીને સૌ કોઈ આનંદથી નાચવા લાગ્યા; જાહેર માર્ગો અને સ્થળો રાજ્યસેવકો ધજાપતાકા અને તોરણોથી શણગારવા લાગ્યા. નાગરિકો પોતાનાં ઘરઆંગણાં શણગારવા લાગ્યા; વેપારીઓ અને દેવસેવકો પણ

પોતાની પેઢીઓ અને દેવાલયો શણગારવા લાગ્યા. રાણી કૈકેયીની પ્રિય વિશ્વાસુ દાસી મંથરાને આ વાતની ખબર પડી. શ્રીરામ માટે એમના અંતરમાં માન અને આદર હતાં; પણ એક અશુભ વિચાર એના મનમાં જાગ્યો : ‘શ્રીરામ ગાદીએ બેસશે એટલે કૌશલ્યદેવી રાજમાતા થશે અને રાજાજીની માનીતી રાણી થશે; કૈકેયી અણમાનીતી બનશે; અને તેમ થાય તો કૈકેયીના માનપાન ઘટશે; સાથે પોતાનું માનપાન ઘટે; અને તેમ થાય તો પોતાનું વતન છોડીને કૈકેયી સાથે અયોધ્યા આવીને રહેવાનો કંઈ અર્થ ન રહે.’ એણે મનોમન કંઈક નિર્ણય કર્યો અને કૈકેયી પાસે જઈને શ્રીરામના રાજ્યાભિષેકની મંગળ વધાઈ આપી. ખબર સાંભળીને કૈકેયી આનંદથી નાચવા લાગી; એણે પોતાના ગળામાંથી કીમતી રત્નહાર કાઢીને મંથરાને બક્ષિસ આપ્યો. મંથરાએ હાર લેવાનો ઇન્કાર કર્યો અને આંખમાં આંસુ લાવી નિસાસા નાખવા લાગી. કૈકેયી એ જોઈને આશ્ચર્યચક્તિ બની ગઈ. એણે કહ્યું : ‘મંથરા! શ્રીરામના રાજ્યાભિષેકના મંગળ પ્રસંગે તું રડે છે કેમ ? અને નિસાસા નાખે છે કેમ ? શ્રીરામ રાજગાદી ઉપર બેસે એ તો આપણા માટે આનંદ - ઉત્સવનો સમય કહેવાય.’ મંથરાએ રડતાં રડતાં કહ્યું : ‘રાણીબા ! જેમાં તમારું અને તમારા પરિવારનું અહિત થતું હોય તેને આનંદ-ઉત્સવનો પ્રસંગ કેમ કહેવાય ? શ્રીરામનો રાજ્યાભિષેક, મને લાગે છે કે તમારું અહિત કરવા માટે તત્કાળ યોજવામાં આવ્યો છે.’ કૈકેયીને જવાબમાં કહ્યું : ‘મંથરા ! તારી મોટી ભૂલ લાગે છે. શ્રીરામ ગાદીએ બેસે તેમાં મારું હિત જ રહેલું છે. એથી મારું અહિત થશે એવી કલ્પના સરખીય મને થતી નથી.’ આંસુ લૂછતાં લૂછતાં મંથરાએ કહ્યું : ‘રાણીજી ! તમે ખૂબ ભોળાં છો; એટલે રાજાજી અને કૌશલ્યદેવીની રમત તમે સમજી શકતાં નથી. આજ સુધી રાજાજી બધાં કાર્યો તમને પૂછીને પછી જ કરતા હતા; આજે મધ્યાહ્નકાળ વીતી જવા આવ્યો છતાં,

રાજ્યાભિષેક જેવી મહત્ત્વની બાબતની રાજાજીએ તમને જાણ સરખીય કરી નથી એનું શંકારણ ? ચાર રાજકુમારો પૈકી બે - ભરતરાજ અને શત્રુઘ્ન રાજબહાર મોસાળમાં ગયેલા છે. એમની ગેરહાજરીમાં અને એમને જાણ કર્યા સિવાય અચાનક આ નિર્ણય લેવાનું શું કારણ ?’ મંથરાના શબ્દો સાંભળીને કૈકેયી મૂંઝાઈ; પણ તરત જ સ્વસ્થ થઈને એણે કહ્યું : ‘રાજકાજનાં બીજાં કામોમાં રોકાયા હશે એટલે રાજાજી મને હજી સુધી આ નિર્ણયની જાણ કરી શક્યા નહિ હોય; રાજ્યાભિષેકનું મુહૂર્ત ખૂબ ટૂંકું હશે તેથી ભરતને ખબર આપવા જેટલો કે એને બોલાવવા જેટલો સમય નહિ રહ્યો હોય.’ મંથરાએ ફિક્કું હાસ્ય કરતાં મક્કમ સ્વરે કહ્યું : ‘રાજાજીના મહેલ અને તમારા મહેલ વચ્ચે કોઈ અંતર નથી; બીજાં કામોને લીધે રાજાજી અહીં આવી શકે તેમ ન હોય તો તમને રાજાજીએ પોતાના મહેલમાં બોલાવ્યાં હોત; પણ તમારી અવગણના ઇરાદાપૂર્વક કરવામાં આવી છે. શ્રીરામનો રાજ્યાભિષેક થતાં જ તમારું માનપાન ઊતરી જશે. તમે ગઈકાલ સુધી રાજાજીની માનીતી રાણી હતાં તે પદ પછી કૌશલ્યાને મળશે. ભરતરાજને પછી મોસાળમાં જ રહેવું પડશે. રાણીજી ! તમારું પ્રિય અને હિત કરવા ખાતર, હું વતન છોડીને તમારી સાથે અહીં આવી છું. મને તમારું હિત હૈયે વસેલું છે; તેથી, તમારું અહિત થતું હોય એવું કોઈ કાર્ય હું જોઈ શકતી નથી કે સહન કરી શકતી નથી. મારા અંતરની વાત મેં તમને કહી. હવે તમે જાણો.’ એમ કહીને મંથરા વળી રડવા લાગી. કૈકેયીએ મંથરાને પોતાના પડખામાં લીધી અને એને શાંત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. મંથરાના અંગનો સ્પર્શ થતાં જ કૈકેયીના અંતરમાં વીજળીના આંચકા જેવું વિચિત્ર પરિવર્તન આવ્યું. મંથરાની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં એણે કહ્યું : ‘મંથરા! મારી મતિ ખરેખર મૂંઝાઈ ગઈ છે; મારે શું કરવું જોઈએ એ મને સમજાતું નથી.’

કેકેયીના આ શબ્દો સાંભળતાં જ મંથરાએ પોતાની જાતને એના પડખામાંથી અળગી કરીને કહ્યું : 'તમે કહેતાં હો તો હું રસ્તો બતાવું.' એમ કહીને એણે કેકેયીને કોપભવનમાં જવાનું અને રાજાજી મનાવવા માટે ત્યાં આવે ત્યારે કહેલાં બે વરદાન માગી લેવાનું - એટલે કે શ્રીરામને રાજગાદીને બદલે વલ્કલ પહેરાવીને ચૌદ વર્ષ માટે વનમાં મોકલવાનું અને ભરતરાજને તત્કાળ રાજગાદીએ બેસાડવાનું માગી લેવાનું સમજાવ્યું. કેકેયીને મંથરાનો બચપણથી જ સંગ હતો, એનામાં હેત હતું અને એના વચનમાં આંધળો વિશ્વાસ હતો; એટલે તરત જ એના કહેવા પ્રમાણે કરવા એ તૈયાર થઈ ગઈ.

રાજા દશરથ આવ્યા ત્યારે એ એક વસ્ત્ર શરીર ઉપર અસ્તવ્યસ્ત પહેરીને કોપભવનમાં વચ્ચે ચત્તાપાટ પડી હતી. માથાના કેશ છૂટા હતા, સર્વ અલંકારો ચારે તરફ વેરાયેલા પડ્યા હતા, રીસ અને ક્રોધના ભાવોથી એનું રૂપાળું મુખ વિકૃત થઈ ગયું હતું. રાજા દશરથે એનું માથું ખોળામાં લઈને એને મનાવવા પ્રયત્નો શરૂ કર્યા. ઘણી મથામણ પછી એણે રાજા પાસે પોતાના લહેણા બે વર આપવાની સોગન ઉપર ખાતરી મેળવી; અને પછી ગંભીર ઘેરા પણ મક્કમ અને નિશ્ચર અવાજે એણે માગ્યું : 'આવતીકાલે સવારે શ્રીરામને રાજ્યાભિષેકને બદલે વલ્કલ પહેરાવીને ચૌદ વર્ષ માટે રાજની હદ બહાર વનમાં રહેવા મોકલો અને ભરતને તત્કાળ રાજગાદી ઉપર બેસાડો.' માગણીના શબ્દો સાંભળતાં જ રાજા દશરથ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા. મંથરાની સલાહથી કેકેયીએ તરત જ રાજમંત્રી સુમંતને અને ગુરુ વસિષ્ઠને બોલાવ્યા. બન્ને જણ આવ્યા એટલે ધીરગંભીર વદને, કેકેયીએ રાજાજીએ પોતાને ઉપર જણાવેલા બે વર આપવાનું કહ્યા પછી મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા હોવાનું કહ્યું. રાજવૈદ્યને બોલાવવામાં આવે તે પહેલાં રાજા દશરથ ભાનમાં આવ્યા. કપાળે હાથ ઠોકીને એમણે કેકેયીએ માગેલા બે વરની વિગતો કહી અને પોતે વર આપવા માટે અગાઉથી બંધાયેલા હોવાનું સ્વીકાર્યું. ભરતને

રાજગાદીએ બેસાડવા બધા સંમત થયા, પણ શ્રીરામને વલ્કલ પહેરાવીને ચૌદ વનમાં મોકલવાની માગણી પાછી ખેંચી લેવાની કેકેયીને આગ્રહભરી વિનંતીઓ કરી. કેકેયીનું હૃદય જાણે પાષાણનું ન બન્યું હોય તેમ આ વિનંતીઓની તેના ઉપર કંઈ જ અસર ન થઈ; એ પોતાની બન્ને માગણીઓ ઉપર મક્કમ રહી. એમ કરતાં કરતાં રાત વીતી ગઈ. રાજ્યાભિષેકના દિવસનું પ્રભાત થયું. કેકેયીની સૂચનાથી શ્રીરામને બોલાવવામાં આવ્યા. શ્રીરામને ત્યાં આવેલા જોતાં રાજા દશરથ ફરીથી બેભાન થઈ ગયા. થોડી વાર પછી એ ભાનમાં આવ્યા એટલે કેકેયીએ એમના વતી, જાણે એમની આજ્ઞાથી કહેતી હોય તેમ શ્રીરામને કહ્યું : 'રામ ! રાજ્યાભિષેકનો વિધિ આજે નહિ થાય. તમારે વલ્કલ પહેરીને ચૌદ વર્ષ સુધી રાજ્યની હદ બહાર વનમાં રહેવા જવાનું છે; અને ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવશે. આ રાજાજી છે.' શ્રીરામે પિતા દશરથના ચરણનો સ્પર્શ કરીને કહ્યું : 'બલે , જેવી પિતા, રાજાની આજ્ઞા. હું અત્યારે વનમાં જવા નીકળું છું. પિતાજીની-રાજાજીની વિદાય લેવા હું થોડી વારમાં આવું છું.' એમ કહીને હાથ જોડીને સર્વને વંદન કરીને શ્રીરામ મહેલની બહાર નીકળી ગયા. થોડી વારમાં જ શ્રીરામ રાજ્યાભિષેકના વસ્ત્રાલંકારોને બદલે શરીર ઉપર વલ્કલ ધારણ કરીને આવ્યા. એમની પાછળ એવા જ વેશમાં સીતાજી અને લક્ષ્મણ પણ હતાં. વલ્કલ વેષમાં શ્રીરામને જોતાં જ રાજા દશરથ ફરીથી બેભાન થઈ ગયા; ગુરુ વસિષ્ઠ તો મૂંઝા રહ્યા પણ મંત્રી સુમંતથી ન રહેવાયું. એણે કેકેયીનું કહ્યું : 'રાણીજી ! રાજાજી ભરતરાજને રાજગાદીએ બેસાડવા તૈયાર છે પછી તમે શ્રીરામ વલ્કલ પહેરીને ચૌદ વર્ષ વનમાં રહેવા જાય એવો આગ્રહ શા માટે રાખો છો ? સર્વનું સુખ અને સર્વની શાંતિનો વિચાર કરીને, કૃપા કરીને એ આગ્રહ તમે છોડી દો એવી નમ્ર વિનંતી છે.' રાણી કેકેયીએ કોપભવનની છત સામે, જાણે

આકાશ સામે જોતી હોય તેમ જોયું અને પછી કોઈ આર્ષદ્રષ્ટાની અદાથી વાણી ઉચ્ચારી : ‘મંત્રીજી! મને શ્રીરામ ભરત કરતાં પણ વધારે વહાલા છે; પણ એ વનમાં રહેવા જાય એ એમના જીવનકાર્ય માટે અને જગતનાં સુખ-શાંતિ અને શ્રેય માટે આવશ્યક છે.’ ભાનમાં આવેલા રાજા દશરથે આ શબ્દો સાંભળ્યા અને ચિત્કાર કરીને બોલ્યા : ‘કપાળ મારું ! મંત્રીજી ! વિનાશકાળ નજીક આવ્યો છે એટલે એને આ બુદ્ધિ સૂઝી છે.’ શ્રીરામે પિતા સામે બે હાથ જોડીને કહ્યું : ‘પિતાજી! ચૌદ વર્ષ તો ચપટીમાં વહી જશે; આપ મને ખુશીથી વિદાય આપો.’ દશરથે કહ્યું : ‘કેંકેયીની માગણી તો તને એકલાને વનમાં મોકલવાની છે; સીતા અને લક્ષ્મણ વનમાં જવા શા માટે તૈયાર થયાં છે ?’ કેંકેયી ફરીથી બોલી ઊઠી : ‘શ્રીરામને પોતાનું જીવનકાર્ય કરવા માટે એ સહાયભૂત થાય તેમ છે.’ સહુ આ શબ્દો સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયાં. શ્રીરામે વિદાય લેવા પિતા રાજા દશરથના ચરણનો સ્પર્શ કર્યો; સીતા અને લક્ષ્મણે પણ વિદાય લેવા માટે તેમના ચરણનો સ્પર્શ કર્યો. દશરથથી આ પ્રસંગ સહન ન થઈ શક્યો. ‘હે રામ !’ કહીને એ ફરીથી બેભાન થઈ ગયા. રાજા દશરથને વંદન કરીને; કેંકેયી, ગુરુ વસિષ્ઠ અને મંત્રી સુંમતને વંદન કરી, ત્રણે જણ મહેલ બહાર નીકળ્યા. શ્રીરામનો રાજ્યાભિષેક રદ થયાની અને એ વનમાં રહેવા જાય છે એ વાત ગામમાં વાયુવેગે ફેલાઈ ગઈ હતી. સર્વત્ર આનંદને બદલે શોક અને રોષ વ્યાપી ગયો. લોકોનાં ટોળેટોળાં મહેલ બહાર રસ્તો રોકીને ઊભાં હતાં. ‘પિતૃઆજ્ઞાનું પાલન કરવામાં અને સ્વધર્મનું રક્ષણ કરવામાં પોતાને મદદ કરવા’, શ્રીરામે ઉજ્જેરાયેલા લોકોને હાથ જોડીને વિનંતી કરી. જાણે જાદુઈ લાકડી ફરી હોય તેમ શ્રીરામના મુખમાંથી શબ્દો બહાર નીકળતાં જ લોકોનાં ટોળાં વચ્ચે એક નાની કેડી પડી ગઈ. કેડીમાર્ગે આગળ શ્રીરામ, વચ્ચે સીતાજી અને પાછળ લક્ષ્મણ એમ ચાલતાં ત્રણે જણ

ધીમે ધીમે નગરની બહાર નીકળી ગયાં.

મહર્ષિ વાલ્મીકિ કહે છે કે, કેંકેયીએ લાંબા વખતથી મનમાં સંગ્રહી રાખેલાં બે વરદાનો તો માઝ્યાં અને મેળવ્યાં; પણ એને જીવનમાં સુખ કે શાંતિ કાંઈ જ ન મળ્યાં. શ્રીરામના અયોધ્યા છોડી ગયા પછી રાજા દશરથે પ્રાણત્યાગ કર્યો. ચાર ચાર છોકરાઓ હોવા છતાં માનવજીવનની કરુણ વિચિત્રતા એ કે, મૃત્યુ વેળાએ દશરથની પથારી પાસે એકેય પુત્ર હાજર ન હતો - ન રહી શક્યો. વર મેળવવા જતાં, રાણી કેંકેયીને વૈધવ્ય મળ્યું, પુત્રને ગાદી અપાવવાના લોભ અને મોહમાં પુત્રને ગાદી તો ન મળી પણ પોતે પતિ અને પુત્ર પણ ખોયા. પુત્ર ભરતે અયોધ્યા આવીને જ્યારે બધી હકીકત જાણી ત્યારે રાજગાદી ઉપર બેસવાનો સાફ ઇન્કાર કર્યો; ભરતે રાજગાદી ઉપર શ્રીરામની પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી અને એમના સેવક તરીકે, શ્રીરામ વનવાસમાંથી પાછા ફરે તેટલી મુદત પૂરતું અયોધ્યાની બહાર રહીને, અયોધ્યાના રાજનો વહીવટ સંભાળ્યો. આ પ્રસંગ પછી ઇતિહાસમાં નોંધાયું છે કે, ભરતે એક રાજરાણી તરીકે કેંકેયીની યોગ્ય માન-મર્યાદા સાચવી હતી; પણ પોતાની માતા તરીકેના સંબંધ ઉપર તેમણે સંપૂર્ણ વિરામ મૂકી દીધો હતો. આ પ્રસંગ પછી એમણે કેંકેયીને ‘માતા’ તરીકે સંબોધન કદી કર્યું નથી. મંથરાના સંગથી, એનામાં હેત રાખ્યાથી અને એના શબ્દમાં વિશ્વાસ મૂક્યાથી, રાણી કેંકેયીએ પતિ ગુમાવ્યાં, પુત્ર ગુમાવ્યો, તેમ જ પદ અને પ્રતિષ્ઠા પણ ગુમાવ્યાં.

એક પ્રશ્ન શેષ રહે છે - કેંકેયીના પાત્ર દ્વારા મહર્ષિ વાલ્મીકિ માનવજાતને શું બોધપાઠ ભણાવે છે ? (૧) પહેલો બોધપાઠ એ છે કે, રૂપમાં આંધળું બનેલું પતંગિયું જેમ પોતાનો પ્રાણ ગુમાવે છે તેમ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ વગેરે વિષયોમાં લુબ્ધ થયેલો માણસ પાગલ રાજા દશરથ જેમ પ્રાણ ગુમાવે છે. શબ્દાદિક વિષયોનો યોગ અને

ઉપભોગ નિર્વાહની દૃષ્ટિએ અને તે પણ આત્યાંતિક શ્રેયની સિદ્ધિમાં કોઈ અવરોધ ઊભો ન થાય એ રીતે જ કરવો જોઈએ. (૨) બીજો બોધપાઠ એ છે કે, રાજગાદી, રાજસત્તા, રાજવૈભવ અને રાજધન જેવો ભારે મોટો લાભ થતો હોય, પણ જો જીવનકાર્ય, જીવનધર્મ અને જીવનધ્યેયની સિદ્ધિમાં એ આડે આવે તેમ હોય તો, શ્રીરામની માફક, રાજગાદી વગેરેનો લોભ અને મોહ સુર જનોએ સદંતર જતો કરવો જોઈએ. (૩) ત્રીજો બોધપાઠ એ છે કે, જીવનમાં ઐહિક અને આધ્યાત્મિક સુખ શાંતિ મેળવવા ઇચ્છનારે, આ જીવનમાં જ પ્રેય અને શ્રેય બન્ને સિદ્ધ કરવા ઇચ્છનારે, હમેશાં સત્સંગ અને સત્સંગીમાં જ હેતુ રાખવું જોઈએ અને સત્સંગના અને સત્સંગીના વચનમાં જ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. ભૂલેચૂકે પણ અસત્ અને કુસંગીના શબ્દમાં વિશ્વાસ ન રાખવો જોઈએ; છતાં જો કોઈ એવું પગલું ભરે છે અને એ માટે સંકલ્પ સરખોય કરે છે તો એની દુર્દશા કેંકેયી કરતાં પણ ભૂરી થાય છે. (૪) ચોથો બોધપાઠ એ છે કે ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનું અનિષ્ટ ઇચ્છનાર, બોલનાર યા કરનાર, વ્યવહારદૃષ્ટિએ અંતરતમ આત્મજન હોય, યા ગમે તેવો મોટો હોય તોપણ આ જીવનમાં જ મોક્ષ સાધવા માગનારે, એના સંગ અને સંબંધનો, ભરતે કેંકેયીનો ત્યાગ કર્યો હતો તેમ, તત્કાળ ત્યાગ કરવો જોઈએ. જો લોભ, મોહ યા બીજા કારણે એમ કરવામાં એ સહેજ બેદરકાર રહે યા વિલંબ કરે તો, કેંકેયીની જેમ એનું અધઃપતન થયા સિવાય રહેતું નથી. (૫) પાંચમો બોધપાઠ એ છે કે, પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા સારુ બીજાનું બૂરું ઇચ્છનાર, બોલનાર યા કરનારની દશા કેંકેયી જેવી થાય છે. કેંકેયીએ પોતાના પુત્ર માટે રાજગાદી અને પોતાના માટે રાજમાતાનું પદ મેળવવાના મોહમાં, શ્રીરામને વનમાં રહેવા મોકલ્યા, તો પરિણામે એણે પતિ ખોયો, પુત્ર ખોયો, રાજગાદી ખોઈ

અને રાજમાતાપદ પણ ખોયું. તેથી મુમુક્ષુએ બીજાનું હમેશાં શુભ ઇચ્છવું જોઈએ, શુભ બોલવું જોઈએ અને શુભ જ કરવું જોઈએ. (૬) છઠ્ઠો બોધપાઠ એ છે કે, જીવનમાં મોક્ષમાર્ગે ચાલનાર માણસે સતત જાગ્રત રહેવું જોઈએ. સ્વધર્મના પાલનમાં અને ઇશ્વરનિષ્ઠાના પ્રત્યક્ષ અમલમાં જરા બેદરકારી રાખવામાં આવે અને ‘એમાં શું ?’ એમ કહીને સ્વધર્મ વિરુદ્ધ અને ભગવત્સ્વરૂપનિષ્ઠાના શુદ્ધ અમલ વિરુદ્ધ, જરા સરખોય વિચાર, વાણી કે વર્તન થાય તો, મંથરાના સ્પર્શથી કેંકેયીના જીવનમાં જેમ સર્વનાશ સર્જાયો તેમ મુમુક્ષુ, પછી તે મુક્ત હોય યા સિદ્ધ અને ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખરે બેઠેલો હોય તોપણ અવનતિની ઊંડી ગર્તામાં તરત જ પડી જાય છે, એમાં કોઈ શંકા નથી. (૭) સાતમો બોધપાઠ એ છે કે, ભગવદ્માર્ગે ચાલતાં ભગવત્સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવીને ભક્તિઉપાસના કરતાં, માણસને અલૌકિક શક્તિ સાંપડે છે; પણ જો એ એમાં લોભાદિ જાય તો જે કારણે એને શક્તિ મળી હોય તે નાશ પામે છે; પણ એમાં ન લોભાતાં, ભરતની જેમ ત્યાગપ્રધાન અને સેવકની જેમ રહે તો એનું જીવન સાર્થક અને ધન્ય બને છે. જરી વિચાર કરતાં જણાશે કે, જીવ કેંકેયી જ છે. મંથરા જેવી માયાના સર્ગો, દેહ અને દેહના સંબંધો અને શબ્દાદિક પંચવિષયોના વ્યવહારોનો યોગ થવાથી એ સ્વરૂપે, સ્વભાવે સત્, ચેતન, અવિનાશી અને અવિકારી હોવા છતાં જાણે અસત્, જડ, વિનાશી અને વિકારી હોય તેમ, સંસૃતિના ચક્રમાં રખડતો થયો છે. જો એને પોતાનું અસલ સ્વરૂપ અને સ્વભાવ, ગુણ અને શક્તિ પાછાં મેળવવાં હોય અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સાથે પોતાનો સંબંધ પાછો જોડવો હોય તો જીવનમાં ડગલે અને પગલે સામી આવતી સર્વ પ્રકારની મંથરાઓના સંગ-સંબંધનો એણે ત્યાગ કર્યો જ છૂટકો છે.

વ્યવહાર શુદ્ધિ - નિષ્કપટ ભાવ - માહાત્મ્ય પૂર્ણકામ પાણું

દયાળુશ્રી ગુરુજી

નોંધ : આ લેખ ‘દયાળુ શ્રી ગુરુજી શ્રી શુક્લ નાથજીભાઈ’ પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

આશ્રિત સત્સંગીએ પોતાના તેમજ બીજા આશ્રિતો સાથે દ્રવ્યાદિક વ્યવહારમાં અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેવું જોઈએ. જીવનવ્યવહારમાં પણ જે શુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેતો નથી, એ અંતે દુઃખી થાય છે. તો આ તો કલ્યાણનો માર્ગ છે; એમાં તો મુક્ત હોય કે મુમુક્ષુ, જ્ઞાની હોય કે અજ્ઞાની, ભક્ત હોય કે અભક્ત, નાનો હોય કે મોટો, સૌ કોઈએ, અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેવું જ જોઈએ. ભગવાને પ્રવર્તાવેલો આ સંપ્રદાય એક જ છે-એમાં કોઈ પ્રકારના ભાગલાં કે વિભાગ ભગવાને યોજેલા નથી; પણ અર્થ, સર્વ પ્રકારના અનર્થનું મૂળ છે અને કારણ છે તેથી, સંપ્રદાયમાં દેવ અને ધર્મ અર્થે જે દ્રવ્ય આવે તેના શુદ્ધ અને પ્રમાણિક વહીવટ માટે, સંપ્રદાયના બે વિભાગ, જેને દેશ કહેવામાં આવે છે, તેની યોજના કરેલી છે. એ વહીવટ જે અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોય તેમણે જ આચાર્યશ્રીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ચલાવવાની આજ્ઞા કરેલી છે. સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી પોતાના અનુગામીની પસંદગી અને નિયુક્તિ કરે ત્યારે એમણે સંપ્રદાયના ત્યાગી અને ગૃહસ્થ આશ્રિતોની લેખી સંમતિ મેળવવાનું ધોરણ ભગવાને કરેલું છે. પણ જે આશ્રિતોની આ રીતે સંમતિ મેળવવાની કહેવામાં આવ્યું છે, તેમનાં બે ખાસ લક્ષણો ભગવાને જણાવેલાં છે: પહેલું એ કે, એ સંપ્રદાયનિષ્ઠ હોવો જોઈએ અને બીજું એ શુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોવો જોઈએ. જગત-વ્યવહારમાં પણ જે શુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોતો નથી, તેનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી; તે જ પ્રમાણે ભગવદ્માર્ગમાં પણ,

જે શુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોતા નથી, તેનો ભગવાન, સત્પુરુષ કે બીજા આશ્રિતો કદી વિશ્વાસ કરતા નથી. એટલે આશ્રિત માત્રે જીવનમાં સર્વ કાર્યોમાં, દ્રવ્યાદિકના વ્યવહારમાં તો વિશેષે કરીને, શુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેવું જોઈએ: અને જે એવા શુદ્ધ અને પ્રમાણિક ન હોય, તેમનો સંગ ન કરવો જોઈએ; અને તેમનો વિશ્વાસ પણ ન કરવો જોઈએ. સારી વાત તો એ છે કે, આશ્રિતોએ એકમેક સાથે અંદર અંદર દ્રવ્યાદિકના વ્યવહારમાં ઉતરવું જ ન જોઈએ. દ્રવ્યાદિકનો વ્યવહાર, એકબીજા માટે દેહબુદ્ધિ વધારે છે અને જ્યારે દેહબુદ્ધિ જાગે છે અને વધે છે ત્યારે અવગુણ આવે છે અને અંતે વિવાદ થાય છે. અનિવાર્ય સંજોગોમાં આશ્રિતોએ અંદર અંદર દ્રવ્યાદિકનો વ્યવહાર કરવો પડે ત્યારે, તેમાં અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેવું જોઈએ; અને એ વ્યવહારમાંથી વહેલી તકે મુક્ત થવાય એવું કરવું જોઈએ.

“બીજી અતિ મહત્ત્વની બાબત એ છે કે, આશ્રિત માત્રે હંમેશાં નિષ્કપટભાવે જ વર્તવું જોઈએ. નિષ્કપટભાવ અને નિષ્કપટ વર્તન એ આશ્રિતનું અને શરણાગતનું આદ્ય લક્ષણ છે. ડોક્ટર પાસે રોગી જાય છે ત્યારે એણે પોતાના રોગની અને જીવનની રહેણીકરણીની રજૂ રજૂ માહિતી ડોક્ટરને આપવી પડે છે અને ત્યારે જ ડોક્ટર એના રોગનું બરાબર નિદાન કરી શકે છે અને દવા સારવાર કરી શકે છે અને ત્યારે જ રોગી રોગમુક્ત થાય છે. તેમ મોક્ષ મેળવવાની દૃષ્ટિએ જે ભગવાન અને સત્પુરુષના શરણે જાય

તેણે, પોતાની જીવનકિતાબનાં બધાં પાનાં એમની સમક્ષ ખુલ્લાં કરવાં જોઈએ. એમ કર્યા સિવાય, ભગવાન કે સત્પુરુષને, એના ઉપર વિશ્વાસ બેસતો નથી. જ્યાં સુધી સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે અંતરાય હોય છે ત્યાં સુધી એમના અંતર એક થતાં નથી. ભગવદ્માર્ગમાં પણ આ વ્યવહારની નીતિ લાગુ પડે છે. સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો ઉચ્ચ સ્વરે પોકારીને કહે છે કે, અધમમાં અધમ માણસ પણ જ્યારે ભગવાન અને સત્પુરુષનું શરણ, અંતરના વિશુદ્ધ ભાવથી ગ્રહણ કરે છે ત્યારે, એનું આત્મિક કલ્યાણ અવશ્ય થાય છે; પણ જે કપટી હોય છે તે આખું જીવન, ભગવાન, સત્પુરુષ, મંદિર અને તીર્થમાં પાસે રહે, વેદાદિક સત્શાસ્ત્રો કંઠસ્થ કરે યા વર્ષો સુધી ઊંઘા માથે રહીને તપ કરે તો પણ એનો ઉદ્ધાર કદી થતો નથી. કપટરૂપી પાપનો ભાર એના બધા પ્રયત્નોને નિષ્ફળ બનાવે છે અને અંતે એનો નાશ કરે છે. માણસ, એમ માને-મનાવે છે કે, ભગવાન અને સત્પુરુષ ઘડીએ પલકે માણસના અંતરમાં શું ચાલે છે અને ઘરના ખૂણામાં યા એકાંત જગ્યામાં ભરાઈને એ શું કરે છે એ જોવા આવતા નથી; પણ એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. ભગવાન તો ઘટઘટમાં જડયેત સર્વમાં અંતર્યામી શક્તિએ સદા વ્યાપીને રહેલા છે; એટલે એતો બધુંજ જુએ છે અને જાણે છે. સત્પુરુષ પણ પોતાને ભગવાને આપેલી અંતર્યામી શક્તિના કારણે બધુંજ જુએ છે અને જાણે છે. કેરમાત્ર એટલોજ હોય છે કે સત્પુરુષ, ભગવાન સાથે સદા સંલગ્ન રહેતા હોવાથી, બીજાની સ્થિતિ જોવા જાણવા માટે એ નવરા હોતા નથી. પોતાની પાસે મોક્ષ અર્થે જે આવે તેને સત્પુરુષો, ભગવાનનું સ્વરૂપ સમજાવે છે, શક્તિ સમજાવે છે અને એ સ્વરૂપ અને શક્તિ પામવા માટે, મુમુક્ષુએ શું કરવું જોઈએ એ સાધનો સમજાવે છે. તે

સાથેજ, એ સ્વરૂપ અને શક્તિને પામવાના માર્ગમાં કેવા પ્રકારના અવરોધો આવે છે તેની વિગતો સમજાવે છે અને એ અવરોધો સામે પોતાનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું એ પણ સમજાવે છે. મુમુક્ષુને આ રીતે માર્ગ સમજાવીને એને, ભગવદ્ માર્ગે એ જવા દે છે. એ સીધા માર્ગે, આગળ જશે એવો વિશ્વાસ રાખીને સત્પુરુષ પાછા બ્રહ્મમસ્તીમાં મસ્ત બની જાય છે; પણ જ્યારે એમને, જાણવું હોય કે મુમુક્ષુ, પોતે દાખવેલા માર્ગે જાય છે કે આડા માર્ગે જાય છે ત્યારે એ સહેજ વિચાર કરે અને ધ્યાનસ્થ થાય એટલે બધી વાત એમની પાસે દીવા જેવી સ્પષ્ટ થાય છે. છતાં એ બોલતા નથી અને મુમુક્ષુ પોતે નિષ્કપટ થઈને પોતાની વાત રજૂ કરે છે કે નહિ એની એ રાહ જૂએ છે. જો મુમુક્ષુ નિષ્કપટ થાય અને પોતાની મુશ્કેલીઓ રજૂ કરે તો એ ઘણા પ્રસન્ન થાય છે અને એ મુશ્કેલીઓ અને અવરોધો દૂર થાય એવી રીતે એને સંપૂર્ણ સક્રિય સહાય કરે છે. પણ જો મુમુક્ષુ નિષ્કપટ ન થાય અને દંભનો આશરો લઈને ડાહ્યો થઈને ફરે તો, સત્પુરુષ એના તરફથી પોતાનું મુખ ફેરવી લે છે. તાત્પર્ય કે, આત્મિક કલ્યાણનો ખપ હોય અને તે, આ જન્મમાંજ સિદ્ધ કરવું હોય તો, મુમુક્ષુએ ભગવાન અને સત્પુરુષ પાસે નિષ્કપટ થવું જોઈએ. યાદવો ચોવીસ કલાક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પાસેજ રહેતા હતા, પણ એ ભગવાન પાસે નિષ્કપટ ભાવે ન વર્ત્યા તો પરિણામે યાદવાસ્થળી થઈ અને એમાં બધા નામશેષ થઈ ગયા. ઇતિહાસની આ કથાનું પુનરાવર્તન આજે પણ થાય છે. આત્મિક કલ્યાણને માર્ગે આગળ વધવા માટે નિષ્કપટભાવ અને વર્તન એ પહેલી અનિવાર્ય શરત છે.”

“આશ્રિતોએ એક બીજાનું માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ. એક વાત નિશ્ચિત માનજો કે જેને, ભગવાનના

પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં નિર્વિકલ્પ નિષ્ઠા થાય છે અને જેને સાચા સત્પુરુષ સાથે સાચો સ્નેહ થાય છે એના જેવી ભાગ્યશાળી વ્યક્તિ, જગતમાં બીજાં કોઈ જ નથી. સ્ત્રી, પુત્ર, જગતનો વ્યવહાર, માનમોભો, દ્રવ્ય, વિદ્યા, સત્તા વગેરેનું માહાત્મ્ય સમજાયું હોય છે એટલે એ મેળવવા માટે અને મેળવીને કાયમ ટકાવી રાખવા માટે માણસ, આકાશ પાતાળ એક કરે છે; આ વસ્તુઓ, સંબંધો અને પદાર્થો તો કામચલાઉ અને ઇદ્રામણાં ફળ જેવાં હોય છે. એમાંથી માણસને ખરેખર સુખ મળતું નથી પણ સુખના આભાસવાળું દુઃખ જ મળે છે; જ્યારે ભગવાનના ભક્તો અને સત્પુરુષો સાથેનો સંબંધ તો સાચું સુખ, શાંતિ અને શ્રેય આપે એવો હોય છે. એટલે એનું માહાત્મ્ય તો જેટલું સમજીએ તેટલું ઓછું કહેવાય. પણ માહાત્મ્ય સમજવામાં વિવેકદષ્ટિ હંમેશાં અવશ્ય રાખવી જોઈએ. જે માહાત્મ્ય સમજવાથી પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની નિષ્ઠા, એ સ્વરૂપની ભક્તિ ઉપાસના અને એ સ્વરૂપે કરેલી આજ્ઞાઓનું પાલન કરવા રૂપી સ્વધર્મનો ભંગ થતો હોય, તો એવું માહાત્મ્ય ન સમજીએ એ જ શ્રેયસ્કર છે. શિક્ષાપત્રીમાં ભગવાને એટલા માટેજ આજ્ઞા કરેલી છે, ‘જ્ઞાન અને ભક્તિનું અવલંબન કરીને, જેઓ સ્ત્રી, દ્રવ્ય, રસાસ્વાદ અને માનપાનમાં સીધી રીતે યા આડકતરી રીતે રચ્યાપચ્યા રહેતા હોય તેમનો સંગ કદી ન કરવો જોઈએ.’ એવી કોઈ વ્યક્તિ જોવા જાણવામાં આવે અને એને કહેવા જેટલી શક્તિ યા અધિકાર આપણને હોય તો નિર્ભય થઈને, તેને ભગવાનની આજ્ઞાનું સ્મરણ કરાવવું જોઈએ અથવા એમ ન થઈ શકે તો, મનમાં એવી વાત સંગ્રહી ન રાખતાં યોગ્ય અધિકારી પાસે એની વાત સાદર રજૂ કરવી જોઈએ; પણ એવી વ્યક્તિથી પોતે તો સો ગાઉ દૂરજ રહેવું જોઈએ. જે આંગળીએ

કીડિયારાનો રોગ થયો હોય તે આંગળીનો લોભ રાખે તો આખા શરીરમાં એ રોગ પ્રસરી જવાનો ભય રહે છે; એવી રીતે ભગવત્સ્વરૂપની નિષ્ઠા, એ સ્વરૂપની ભક્તિ ઉપાસના અને એમની આજ્ઞારૂપી સ્વધર્મનું પાલન એ ત્રણ વાનાં જેણે અળગાં કર્યાં હોય, પણ દંભે કરીને એ વાનાં પાળતો હોય એમ જણાય, તેવી વ્યક્તિનો સંગ, માહાત્મ્યની ઓથ લઈને જે કરે છે તેનું પતન અવશ્ય થાય છે. ભગવાને, શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞાઓનું પાલન માત્ર પ્રીતિપૂર્વક નહિ, પણ સાવધાનીથી કરવાની આજ્ઞા કરેલી છે. એ સાવધાની શબ્દમાં જે ધર્મના નામે અધર્મ અને જ્ઞાનના નામે દંભ આચરી રહ્યા હોય એવા પુરુષોથી સાવધ રહેવાની આજ્ઞાનો પણ સમાવેશ થાય છે.”

“સત્શાસ્ત્રો કહે છે કે, સુજ્ઞ અને વિવેકી આશ્રિતે, જેનું, જેવું માહાત્મ્ય, જેવી રીતે સમજવું ઘટે તેનું, તેવું માહાત્મ્ય તેવી રીતે સમજવું જોઈએ. ઇન્દ્રિયો અને મન યુક્ત દેહ, ભગવાનની ભક્તિ અને સત્પુરુષોની સેવા કરવા માટે ઉપયોગી છે, એ દષ્ટિએ એનું માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ; પણ માહાત્મ્ય જ્ઞાનના અતિરેકમાં દેહનું લાલનપાલન કરવામાંજ માણસ રચ્યોપચ્યો રહે તો, પરિણામે પસ્તાવાનોજ વખત આવે છે. આશ્રિતોએ, એક બીજાનું માહાત્મ્ય સમજવું એ આવશ્યક છે, પણ એમાં સારાસાર, વિવેક અને સ્વધર્મનું જ્ઞાન ભેળવવું, એ વધારે આવશ્યક અને મહત્વનું છે.”

“વળી સંપ્રદાયના આશ્રિતે હંમેશાં પૂર્ણકામ રહેવું જોઈએ. જેને પરાત્પર, પુરુષોત્તમ નારાયણનો પ્રત્યક્ષ યોગ થયો છે એને માટે એ યોગથી પર અને શ્રેષ્ઠ બીજી કોઈ પ્રાપ્તિ નથી. એ હકીકતની મસ્તી, આનંદ અને ગૌરવ, એના જીવનમાં ઓતપ્રોત થઈ જવાં જોઈએ. પણ પૂર્ણકામપણું એટલે શું? પૂર્ણકામ કોને કહેવાય ? પૂર્ણકામનું જીવન કેવું

હોય છે ? વગેરે પ્રશ્નો આશ્રિતોએ બરાબર સમજવા જોઈએ. આ પ્રશ્નોના શ્રીજીમહારાજે પોતે વચનામૃતમાં સ્પષ્ટ ખુલાસા કરેલા છે. એમ દઢ માનવું કે મને ઇષ્ટ ઉપાસ્ય તરીકે પ્રાપ્ત થયેલું ભગવત્સ્વરૂપ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ એજ શ્રેષ્ઠ સર્વોપરિ છે; એથી પર બીજું કંઈજ નથી, એટલું જ નહિ પણ એ જેવું પણ કોઈજ નથી; એ સર્વથી સમર્થ છે, સર્વનું નિયામક છે, જડ-ચેતન સર્વના અંતરમાં, અંતર્યામી શક્તિરૂપે રહેલું છે, સર્વેશ્વર છે; સર્વ એને આધીન છે પણ એ કોઈને આધીન નથી, સર્વથી સ્વતંત્ર છે, સર્વકારણનું કારણ છે, સર્વકર્તાના કર્તા છે, સર્વ કર્મફળપ્રદાતા છે; જગતમાં ઇચ્છાશક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ જે કંઈ પ્રવર્તે છે તે એમની જ પ્રેરેલી છે; એટલે એમની ઇચ્છા વિના સૂકું પાંદડું પણ ફરી શકે તેમ નથી યા ફેરવી શકાય તેમ નથી. જડચેતન, સ્થાવરજંગમ, લોક અલોક, સર્વમાં સર્વત્ર, સદા એ જ વ્યાપીને રહેલા છે; સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ, એમના સંકલ્પબળ અને એમણે પ્રેરેલી શક્તિના કારણેજ થઈ છે અને થાય છે; અને અક્ષરબ્રહ્મ પર્યંત સૌ કોઈ, એમની આજ્ઞામાં જ વર્તે છે-એમની આજ્ઞામાં જ સૌ કોઈને વર્તવું પડે છે. આ પ્રકારનું જ્ઞાન, જીવનમાં નખશિખ એકાકાર થઈ જાય એને પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. જ્યારે એમ નિઃશંક મનાય કે પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને ઓળખીને પામ્યા પછી, બીજું કંઈ જાણવા જેવું અને પામવા જેવું શેષ રહેતું નથી, છતાં સત્શાસ્ત્રોનું શ્રવણ અને વાંચન, મનન અને નિદિધ્યાસ અખંડ કરવામાં આવતું હોય, સત્પુરુષોનાં વચનો શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી ધારવામાં આવતાં હોય, ભગવાને સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો દ્વારા આકેલી ધર્મમર્યાદાનું બરાબર પાલન કરવામાં આવતું હોય, અન્ય સંપ્રદાય, ધર્મ, સત્શાસ્ત્ર, તીર્થ, દેવ અને સત્પુરુષ માટે આદર, પ્રેમ અને

પૂજાઈભાવ, વિચાર વાણી અને વર્તનમાં દાખવવામાં આવતો હોય એને પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. ભગવાને, બીજા અનેક ભક્તોના લાલનપાલન માટે અને જગતના જીવોના કલ્યાણ માટે અનેક સ્વરૂપો ધારણ કરેલાં છે-કરે છે; અનેક સ્થળોએ અનેક લીલાઓ કરેલી છે-કરે છે અને જીવપ્રાણીમાત્રના કલ્યાણ સારું, સૃષ્ટિના સર્જન, સંપોષણ અને સંહારની પ્રવૃત્તિ કરવા માટે અનેક બ્રહ્માંડમાં અનેક તત્ત્વો અને પુરુષોમાં પોતાની અમોઘ શક્તિ પ્રેરી રહેલા છે એ બધાં સ્વરૂપો, જેને સત્શાસ્ત્રોમાં અવતાર સંજ્ઞાથી ઓળખાવેલાં છે એ બધાં અવતાર સ્વરૂપો, મારા ઇષ્ટ આરાધ્ય ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણમાંથી જ ઉત્પન્ન થયાં છે - થાય છે અને કાર્ય પૂર્ણ થતાં પાછાં એમનામાંજ લીન થયાં છે - થાય છે. તેથી, એ બધાં સ્વરૂપોમાં અને એ સ્વરૂપોએ જે લીલા કરી હોય, જે સ્થળોએ લીલા કરી હોય તે બધામાં, પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનેજ નિહાળવા અને એ દષ્ટિએ સન્માનવા એને પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. પોતે દેહગૃહથી, રૂપ, ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ સર્વ રીતે જુદો અને વિલક્ષણ આત્મા છે, એવું નિશ્ચિત સમજીને આત્મારૂપે અંતરથી અખંડ વર્તવું એ પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે; અને એ આત્મારૂપે-જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં અક્ષરરૂપે થવું અને વર્તવું કહેવાય છે એ આત્મારૂપે થઈને, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની અખંડ ભક્તિ ઉપાસના કરવી અને એમના દાસના પણ દાસ થઈને રહેવું, એ પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. ભગવાનની અને ભગવાનના ભક્તોની નિષ્કામપણે, નિષ્કપટ થઈને સેવા કરવી; સત્ એવા જે પરમાત્મા, સત્ એવા જે સત્પુરુષો અને સત્ એવો જે ધર્મ, એની સેવા કરવી એજ જીવનનું ધ્યેય છે, એજ મુક્તિનું સ્વરૂપ છે, એને પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. અને આ પ્રકારના જ્ઞાનનો

અને પ્રાપ્તિનો, આ જન્મમાં જ, દેહ છતાં જ અનુભવ કરવો, નિત્ય નવો અનુભવ કરવો, એને પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે.”

“સુજ્ઞ અને વિવેકી આશ્રિતે જરા સ્વસ્થ ચિત્તે પૂર્ણકામપણાની આ વ્યાખ્યાનો અંતરમાં ઊતરીને વિચાર કરવો જોઈએ; અને પોતે, ખરેખર એ રીતે પૂર્ણકામ થયો છે; અથવા એક ઘડી, આ ધર્મ અને આ કર્મ કરે છે અને બીજી ઘડીએ, અન્ય દેવ, અન્ય ધર્મ અને અન્ય કર્મ કરે છે એનો નિર્ણય કરવો જોઈએ. આજે મોટા ભાગે પૂર્ણકામપણું જીભના ટેરવે વસેલું છે, પણ અંતરની પાટી ઉપર એ અમૃતાક્ષરે લખાયેલું હોતું નથી. આ સ્થિતિ દુઃખ ઉપજાવે એવી છે પણ સાચી છે. ધ્યાનમાં રાખજો કે, જે પૂર્ણકામ થયેલો હોય છે તે અતિ નમ્ર હોય છે, વિવેકી હોય છે; એના પગ, આનંદ અને ગૌરવથી ઉપડ્યા હોય

છે પણ એના હાથ, પ્રેમ અને આદરથી જોડાયેલા હોય છે. એની આંખ નિર્દોષ અને નિર્મળ હોય છે અને તેમાંથી અમૃતકિરણો સદા વહેતાં હોય છે. ભગવાન કહે છે કે, જે આ રીતે પૂર્ણકામ વર્તતો હોય છે, તે જ મારો ભક્ત છે. ભગવાન કહે છે કે, હું એવા ભક્તનેજ વશ વર્તું છું. ભગવાન કહે છે કે, જે એવી રીતે પૂર્ણકામ થયો નથી, જે એવી રીતે જીવન-વ્યવહારમાં પૂર્ણકામ વર્તતો નથી, તેનું જીવન અને કર્મ, જેમ અગ્નિમાં નાખેલું બી બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે અથવા ખારાપાટમાં વાવેલું બી સૂકાઈને નષ્ટ થાય છે તેમ નષ્ટબ્રષ્ટ થાય છે. જે આવી રીતે પૂર્ણકામ થયો નથી અને વર્તતો નથી તેવાની, પછી તે ગમે તેવો મોટો જ્ઞાની, ધ્યાની, યોગી કે ભક્ત, કહેવાતો હોય, તો પણ એની છાયામાં સમજી આશ્રિતે કદી ઊભા ન રહેવું જોઈએ.”

-: અક્ષરનિવાસ :-

(૧) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય પ. ભ. હિતેન્દ્રભાઈ નારણભાઈ પટેલ તા. ૧૧-૫-૨૧ના રોજ અમદાવાદ મુકામે ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા અક્ષરનિવાસી થયા છે. તેમના પૂ. પિતાશ્રી અ. નિ. નારણભાઈ પટેલ ગુરુવર્ય શ્રીનાથજીભાઈ શુક્લના શિષ્ય હતા. પૂ. પિતાશ્રી અ. નિ. નારણભાઈ પટેલ પાસેથી બાલ્યાવસ્થામાં જ મળેલો સત્સંગ-ભક્તિ અને સેવાનો વારસો પ. ભ. હિતેન્દ્રભાઈએ દીપાવ્યો છે. હરિભક્તોની સર્વપ્રકારે દૈહિક સેવા કરવા ઉપરાંત, પોતે વ્યવસાયે પ્રાધ્યાપક હોવાથી “શ્રી સ્વામિનારાયણ” તથા “સત્સંગ પ્રદીપ”માં સુંદર મનનીય લેખો લખી તેમણે પોતાની વિદ્યા ઉજ્જવળ કરી છે. તેમણે લખેલું પુસ્તક “ધર્મવંશી આચાર્યપદ” સંપ્રદાયમાં ધર્મવંશી આચાર્યપદની અતિશય મહત્તા સમજવામાં મહા ઉપયોગી છે. શ્રી સ્વામિનારાયણ મ્યુઝિયમમાં ખાસ કરીને શ્રી હરિજી, પૂ. આચાર્યશ્રીઓ અને સંતોના પત્રો અને દસ્તાવેજોના પ્રદર્શન - જતન -અને જાળવણીમાં તેમનો અમૂલ્ય ફાળો છે. પોતાની સેવાથી તેમણે પ. પૂ. ધ. ધુ. આચાર્યશ્રીઓ, પૂ. સંતો અને હરિભક્તોની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. શ્રીહરિ પોતાના ચરણકમળ સમીપનું સુખ તેમને આપે અને તેમના કુટુંબીજનો-સ્નેહીવર્ગને તેમના વિયોગનું દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ આપે એવી નમ્ર પ્રાર્થના.

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ

રૂા. રકમ

નામ

ગામ

પ્રસંગ

૫૧૦૦-૦૦ અશોકભાઈ લક્ષ્મીલાલ કોઠારી અમદાવાદ પુત્રવધુ ડૉ. પ્રશાંતિ પ્રજાવ કોઠારીએ
મેનેજમેન્ટમાં Ph.D. કર્યું. (Topic : Role
of non-Cognitive skills in shaping
entrepreneurs) તે બદલ શ્રીજી પ્રસન્નતાથે.

(૨) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય પ. ભ. દર્શનભાઈ વસંતલાલ મહેતા
તા. ૧૯-૫-૨૦૨૧ના રોજ ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા અક્ષરનિવાસી થયા છે. તેમના પૂ. પિતાશ્રી
અ. નિ. વસંતલાલભાઈ મહેતા-એ અ. નિ. ગુરુવર્ય શ્રી નાથજીભાઈ શુક્લના શિષ્ય હતા. વ્યવસાયે
ચાર્ટડ એકાઉન્ટન્ટ અને નાણાંકીય સલાહકાર એવા પ. ભ. દર્શનભાઈએ અ. નિ. પૂ. પિતાશ્રી
પાસેથી મળેલો સત્સંગ વારસો જળવી રાખ્યો હતો. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પ. ભ. દર્શનભાઈને
પોતાના ધામનું સુખ આપે અને તેમના કુટુંબી-સ્નેહીવર્ગને તેમનો વિરહ સહન કરવાનું બળ આપે
એવી પ્રાર્થના.

(૩) શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય પ. ભ. ધર્મપ્રસાદ મણીલાલ શુક્લ
તા ૭-૫-૨૦૨૧ના રોજ અમદાવાદ મુકામે ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા અક્ષરનિવાસી થયા છે. ગુરુવર્ય
શ્રીનાથજીભાઈ શુક્લના પિત્રાઈ ભાઈ પૂ. મણીલાલ શુક્લના તે સુપુત્ર થાય. પોતાની નિવૃત્તિ બાદ
તેમણે પ. પૂ. ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી અને શ્રી નરનારાયણ દેવ મંદિરના કામકાજમાં પોતાની સેવાઓ
આપેલી. શ્રી હરિ તેમને પોતાના ધામનું સુખ આપે અને તેમના કુટુંબીજનોને - સ્નેહીઓને તેમનો
વિયોગ સહન - કરવાનું બળ આપે એવી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

-વિક્રમપ્રસાદ ઘનશ્યામપ્રસાદ શુક્લ

(પ્રમુખ, શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ)

વર્ષ : ૬ : અંક : ૨

૨૨-૬-૨૦૨૧

15

જુન - ૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

ભગવાનનો શુભ હેતુ

ભગવાનને જ્યારે મહાન કાર્ય કરવું હોય છે ત્યારે કંઈ કંઈ નિમિત્તો ઊભાં કરે છે. યુધિષ્ઠિર જુગટું ના રમ્યા હોત તો તેઓ વનવાસ જાત નહિ અને તેના પરિણામે કૌરવકુળનો ક્ષય થાત નહિ. જે જે વખતે જે જે થાય છે તેમાં ભગવાનનો શુભ હેતુ હોય છે. કૈકેયીએ જો બે વરદાન માગી, રામને વનમાં ના મોકલ્યા હોત તો રાવણનો નાશ થાત નહિ, સીતાજી લક્ષ્મણ પ્રત્યે કટુ વચન ના બોલ્યા હોત તો સીતાનું હરણ થાત નહિ. તેમ ના થયું હોત તો રાવણને મારવાની ભગવાને જે જે લીલાઓ કરી તે થાત નહિ વિ. ઘણા દાખલાઓ છે.

-નાથજીભાઈ શુક્લ
(સત્સંગ સુધામાંથી)

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Ashwinbhai Babubhai Shah,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Ashwinbhai Babubhai Shah
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Ashwinbhai Babubhai Shah

વર્ષ : ૬ : અંક : ૨

૨૨-૬-૨૦૨૧

16

જુન - ૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ